

הסוגיא האחת עשרה: 'אחוריהם' (נג ע"ב)

[1] תנו רבנן: ממשמע שנאמר ופניהם קדמה, איני יודע שאחוריהם אל היכל ה' ? אלא מה תלמוד לומר אחוריהם אל היכל ה' – מלמד שהיו פורעין עצמן, ומתריזין כלפי מטה.

ברייתא, ובה
מדרש אגדה על
יחזקאל ח טז

מסורת התלמוד

[1] בבלי יומא עז ע"א, קידושין עב ע"ב. ופניהם קדמה. יחזקאל ח טז. אחוריהם אל היכל ה'. שם. ומתריזין. השוו בבלי סנהדרין סד ע"א.

רש"י

מפריעין מגלין. ומתריזין ריעי.

תקציר

לפי יחזקאל ח טז, פסוק המובא במשנה סוכה ה ד, היו רשעים שעמדו בעזרה "אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה", דהיינו מזרחה, במקום להשתחוות מערבה לכיוון קודש הקודשים. סוגיא זו היא כולה ברייתא אחת המסבירה את כפל הביטויים "אחוריהם אל היכל ה'" ו"פניהם קדמה" בכך שהביטוי "אחוריהם אל היכל ה'" בא ללמד שהיו חושפים את אחוריהם ועושים צורכיהם בכיוון המקדש.

מן הניתוח עולה שהברייתא אותנטית, אף שאותה מסורת מובאת בבבלי יומא עז ע"א ובבבלי קידושין עב ע"ב ללא ציון של ברייתא. הדרשה מושווית למדרש דומה על השם "בעל פעור" שמצאנו במשנה סנהדרין ז ו ובמקורות נוספים.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

מלבד כאן, מצאנו דרשה זו פעמיים נוספות בבבלי. ביומא עז ע"ב – עז ע"א הדברים מובאים במסגרת דיון בדברי המלאך גבריאל לדניאל, "ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך, ואני באתי בדבריך" (דניאל י ב), שמהם משתמע שבגבריאל לא היה במחיצתו של הקב"ה בשעה שדניאל החל להתענות. הגמרא שם מסבירה שבעקבות המתואר ביחזקאל ח טז, לפי הפירוש שבמדרש שלנו, אמר הקב"ה למיכאל "סרחה אומתך", ושלח את גבריאל איש הבדים לשרוף אותם. וזה לשון הבבלי שם:

מאי ואני באתי בדבריך? – היינו דכתיב (יחזקאל ח יא) ושבעים איש מזקני [בית] ישראל ויאזניהו בן שפן עמד בתוכם עמדים לפניהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת עלה, (שם ח ג) וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אתי ירושלימה במראות אלהים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה... (שם ח טז) ויבא אתי אל חצר בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחווים קדמה לשמש. ממשמע שנאמר ופניהם קדמה, איני יודע שאחוריהם אל היכל ה'? אלא מה תלמוד לומר אחריהם אל היכל ה' – מלמד שהיו פורעין עצמן, והיו מתריזין כלפי מטה. אמר לו הקדוש ברוך הוא למיכאל: מיכאל! סרחה אומתך. אמר לפניו: רבונו של עולם, דיו לטובים שבהם. אמר לו: אני שורף אותם ולטובים שבהם. מיד (שם י ב) ויאמר [אל האיש] לבש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי-אש מבינות לכרבים וזרק על העיר ויבא לעיני, מיד (שם י ז) וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים אל האש אשר בינות הכרבים וישא ויתן אל חפני לבש הבדים ויקח ויצא. אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: אילמלא לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל – לא נשתיירו משונאיהן של ישראל שריד ופליט. וכתיב (שם ט יא) והנה האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני.

בקידושין עב ע"ב מובאת דרשה זו במסגרת מחלוקת רב ושמואל באשר לטיבו של פלטיהו בן בניה, שעל מותו צועק יחזקאל (יחזקאל יא יג) – אם טוב אם רע:

ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניהו מת ואפול על פני ואזעק קול גדול ואומר אהה אדני ה' – רב ושמואל, חד אמר: לטובה, וחד אמר: לרעה. מאן דאמר לטובה, כי הא דאיסתגדרא דמישן חתניה דנבוכדנצר הוה, שלח ליה: מכולי האי שבייה דאייתית לך לא שדרת לן דקאי לקמן? בעי לשדורי ליה מישראל, א"ל פלטיהו בן בניהו: אנן דחשבינן ניקו מקמך הכא, ועבדין ניזלו להתם; ואמר נביא: מי שעשה טובה בישראל ימות בחצי ימיו? מאן דאמר לרעה, דכתיב: (יחזקאל יא א) ותבא אתי אל שער בית ה' הקדמוני הפונה קדימה והנה בפתח השער עשרים וחמשה איש ואראה בתוכם את יאזניהו בן עזר ואת פלטיהו בן בניהו שרי העם, וכתיב: (שם ח טז) ויבא אתי אל חצר בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה, ממשמע שנאמר ופניהם קדמה, איני יודע שאחוריהם כלפי מערב? מה תלמוד לומר [אחוריהם] אל היכל ה'? מלמד, שהיו מפריעין

עצמם ומתריזין עצמם כלפי מעלה; וקאמר נביא: מי שעשה הרעה הזאת בישראל ימות על מיטתו?

והנה, בשני המקומות הללו אין הדברים מובאים בתור ברייתא אלא כסיפור דברים בעלמא במסגרת דיון אמוראי. מחוץ לבבלי לא מצאנו מקבילה לדרשה זו. אילו הביא בעל הסוגיא שלנו את הדברים מאחד המקורות הללו, קשה להאמין שהוא היה מצמיד לדברים את לשון ההצעה "תנו רבנן". לכן נראה שמדרש אגדה זה הובא לכתחילה כאן מקובץ מדרשי כלשהו, ובעלי הגמרא בבבלי יומא ובבבלי קידושין השתמשו בו לצרכים שלהם, ולא ציינו שמדובר בברייתא, מכיוון שהדברים הובאו במסגרת סיפור דברים ארוך ובו פירושים שונים לפסוקים מיחזקאל.

עיוני פירוש

[1] ...מלמד שהיו פורעין עצמן, ומתריזין כלפי מטה

האשמת עובדי עבודה זרה בפולחן הקשור לפעולות מעיים מזכיר את משנה סנהדרין ז ו, "הפוער עצמו לבעל פעור זוהי עבודתו". כשם שדרשו "פעור" לגנאי, לשון פוער עצמו, כך דרשו כאן "אחוריהם" כרמז לפעולת מעיים, ובשני המקרים נראה שביקשו לבזות עובדי עבודה זרה על ידי ייחוס פולחן זה להם. אף על פי שהפועל "פורעין" בסוגיא שלנו מזכיר את הפועל "פוער" שבמשנה ההיא, ומדובר באותו פולחן ממש, נראה שאין זה אלא צירוף מקרים. "פורעין עצמן" כאן הוא מלשון פריעת הראש, דהיינו חשיפה, ופעולת המעיים מתוארת במילה שלאחריה, "ומתריזין".¹

כלפי מטה

כך הגירסא בכל העדים כאן, ולפי זה יש לומר שפרעו עצמם והתריזו כחלק מפולחן השמש. אך העניין מוקשה במקצת, שכן כל התרזה היא כלפי מטה, ודרכם של חכמינו להצניע תיאורים אלו, כמו בביטוי "פוער עצמו לבעל פעור". אפשר שהביטוי "כלפי מטה" הוא דרשה על "אחוריהם", אבל די בכך שפרעו או חשפו את אחוריהם, ומה טעם יש להפריז בתיאורים הללו?

והנה מצאנו שבמקבילה בקידושין עב ע"ב גורסים כתב יד אוקספורד והדפוסים "כלפי מעלה", וכן גם בכתבי היד התימניים במקבילה ביומא עז ע"א. לגירסא זו השתחוה לשמש במזרח, ופרעו עצמם ופרעו עצמם כלפי ההיכל ממערב, בין בניסיון לבזות את ההיכל ובין כפולחן "כלפי מעלה", וכפי שנרמז בדברים יב ל-לא, "ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעברו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. לא תעשה כן לה' אלהיך...".² ונראה כדעת ע"צ מלמד, שגם הנוסח "כלפי מטה" הוא תיקון סופרים מפאת כבודו של הקב"ה, וגם שם הכוונה שהתריזו כלפי ההיכל וכלפי מעלה, רחמנא ליצלן.³

1 לגורן של מילה זו, שעניינה מחלת מעיים ושלשול, ראו בערוך השלם, ערך תרו. בבבלי סנהדרין סד ע"א משמשת לשון התרזה בתיאור פולחן פעור: "אמר רב יהודה אמר רב: מעשה בנכרית אחת... כיון שהגיע[ה] לפעור שאלה לכוזרים במה עובדין לזו, אמרו לה אוכלין תרדין ושותין שכר ומתריזין בפניה".

2 לגירסא זו של מדרש ההלכה יש להשוות את הירושלמי למשנתנו, סוכה ה ה, נה ע"ג: "אמר ר' חייא בר בא והמה משתחוין אין כתיב כאן אלא והמה משתחיתם שהיו משתחיים לחמה ומשתחיים להיכל. אמר רבי אבא בר כהנא כי שתיים רעות עשה עמי. וכי שתיים רעות עשה עמי? הא וותרה לאלף, אלא שהיו משתחיים לחמה ומשתחיים להיכל". נראה שרבי חייא בר בא דרש את ייתור האות תי"ו בלשון הפסוק "משתחיתם" לרבות השתחוויה להיכל. קשה להבין במה גרוע השיתוף ("משתחיים לחמה ומשתחיים להיכל") מהשתחוויה לחמה בלבד. אך אם נפרש על פי גירסת מקצת העדים במדרש שבבבלי שהשתחוה מזרחה אפיים ארצה, אך השתחוותם כלפי ההיכל הייתה בצורת התרזה – והתרסה! – כלפי מעלה, אזי החטא הכפול מובן. וראו בדיון בסוגיא הבאה, "מודים מודים".

3 ע"צ מלמד, מדרשי הלכה של התנאים בתלמוד בבבלי, ירושלים תשמ"ח, עמ' 540, סימן קו, הערה 4.